

УДК 338.51

Лащак В.В., к.е.н., доцент (lashchak@ukr.net)[©]
Буковинський університет, м. Чернівці

ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧИХ ЦІН

Споживчі ціни перебувають як об'єкт регулювання на перетині реального і монетарного секторів економіки. Бюджетні та грошово-кредитні важелі впливу утворюють самостійний комплекс у структурі ціно-регуляторного механізму з характерними специфічними формами впливу на об'єкт регулювання і залежно від точки прикладення їх можна поділити на прямі та опосередковані. Бюджетні важелі задіюються переважно адміністративним методом, монетарні стосуються більшою мірою тих суб'єктів господарювання, які використовують для своєї діяльності послуги банківських, кредитних та інших фінансових установ, де вартість послуг формується, переважно, під впливом ринкових чинників. Здійснене дослідження показує, що при прямій дії фінансових важелів державного регулювання вплив відбувається на структурні елементи цін, що має початково мікроекономічне спрямування, при опосередкованій дії вплив здійснюється через зміну доходів суб'єктів господарювання, і має макроекономічний характер.

Ключові слова: споживчі ціни, бюджетні та монетарні важелі впливу, механізм ціноутворення, державне фінансове регулювання.

Постановка проблеми. Дослідити сутність існуючих фінансових важелів державного регулювання споживчих цін з метою ефективного виконання економічних завдань та цілей держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Механізм регулювання цін, в межах якого розглядається використання фінансових важелів впливу, побудований на основі двох основних концепцій державного регулювання економіки: теорії Дж.М. Кейнса [1] та монетарної теорії М. Фрідмана [2]. У межах цих концепцій та їхнього поєднання написано ряд наукових робіт такими вченими, як Пол Семюелсон[3], Пінішко В.С. Мединська Т.В. [4], Литвиненко Я.В.[5], Артус М.М. [6], Шкварчук Л.О.[7], Дьяченко В.П. [8]. Однак вони не здійснили градацію та не дослідили в повному об'ємі бюджетно-монетарні заходи регулювання цін залежно від точки прикладення.

Метою дослідження є дослідження дії та впливу на об'єкт регулювання фінансових важелів державного регулювання споживчих цін залежно від точки прикладення.

Основні результати дослідження. Споживчі ціни та ціни в цілому перебувають як об'єкт регулювання на перетині реального і монетарного секторів економіки. Цінове вираження економічних благ, що створюються підприємствами у виробничій та невиробничій сферах, зумовлює їх тісний зв'язок з параметрами діяльності реального сектора, а грошове вираження ціни

[©] Лащак В.В., 2014

робить її залежною від тенденцій розвитку фінансового сектора, що, відповідно, впливає на цінову динаміку. Тому зрозуміло, що бюджетні та грошово-кредитні важелі впливу утворюють самостійний вагомий комплекс у структурі ціно-регуляторного механізму з характерними специфічними формами впливу на об'єкт регулювання. Заходи фінансової політики держави в цілому здатні діяти та впливати на структуру цін товарного ринку як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективі залежно від поставлених цілей [9].

Бюджетно-монетарні заходи регулювання цін залежено від точки прикладення поділяють на прямої та опосередкованої дії (табл. 1). Пряма дія на об'єкт спостерігається тоді, коли при зміні кількісного значення інструменту впливу безпосередньо змінюється розмір тих чи інших структурних елементів ціни, а відповідно – і рівень ціни в цілому. Такі важелі як непрямі податки, сформовані у банківській системі відсоткові ставки за кредитами, є складовими собівартості продукції та виступають як зовнішні чинники впливу на суб'єкт господарювання, здатні коригувати рівні індивідуальних витрат підприємств, а в результаті і ціну продукції. Характерним є те, що бюджетні інструменти запроваджуються в дію переважно адміністративними методами і є обов'язковими до виконання законодавчо передбаченим переліком суб'єктів господарювання. Монетарні заходи впливу на ціни стосуються більшою мірою тих суб'єктів господарювання, які широко використовують для своєї господарської діяльності послуги банківських, кредитних та інших фінансових установ, де вартість їхніх послуг формується, переважно, під впливом ринкових чинників. Суб'єкти господарювання для здійснення своєї діяльності можуть взагалі не використовувати кредитні ресурси, опираючись на власні інвестиційні ресурси, тоді відповідно вплив на собівартість відсоткових ставок за кредитами буде зведений до мінімуму. Можна констатувати що монетарні чинники ціноутворення мають суттєвий економічний характер дії і охоплюють тільки певне коло суб'єктів господарювання.

Таблиця 1

Градація бюджетних і монетарних важелів впливу на регулювання цін

Види заходів	Бюджетні важелі	Монетарні важелі
Заходи прямого впливу	- непрямі податки; - внески до цільових фондів; - субсидії на виробництво продукції	- відсоткові ставки за кредитами; - вартість послуг фінансово-кредитних установ
Заходи опосередкованого впливу	- прямі податки; - видатки з бюджету на підтримання попиту; - вартість обслуговування державного боргу	- динаміка грошової маси; - зміна валютного курсу; - спосіб покриття бюджетного дефіциту
Методи дії на ціни	Переважно адміністративні	Переважно економічні
Спосіб запровадження	Директивне встановлення	Переважно ринкове формування

При прямому впливі на ціни регульовані структурні елементи входять до складу собівартості продукції відповідно до прийнятих вимог законодавства ведення господарського обліку, або включаються до складу валового доходу суб'єкта господарювання за системою податкового обліку. Найбільш впливовими важелями дії на ціни є бюджетні регулятори, при тому що вплив на ціни не є основною метою їхньої дії, а швидше вторинною, вони служать фіскальним засобом поповнення Державного бюджету [10]. Непрямі податки виступають певною надбавкою до цін реалізації і є для виробників додатковим елементом витрат, який покривається коштами покупців при придбанні товарів. Субсидування виробництва продуктів харчування може здійснюватись через механізм відшкодування з Державного бюджету певним підприємствам коштів, направлених на покриття поточних збитків підприємств, поліпшення їх фінансового становища шляхом поповнення оборотних коштів або компенсації окремих витрат, на сьогодні в економіці України такий регуляторний вплив є не дуже поширеним явищем. Основна причина полягає в обмеженні можливості видаткової частини бюджету, а також в тому, що такий регулятор не може виконувати адресне цільове призначення. Якщо податки та інші платежі мають додатній вектор впливу на агрегований рівень цін, то субсидування має протилежний напрям. Обчислення чистого бюджетного впливу можна здійснити, отримавши різницю між зазначеними вище платежами до бюджету та субсидіями, в результаті визначається, з одного боку, сумарний вплив прямих бюджетних важелів впливу на ціни в економіці, з іншого, — ступінь розвитку перерозподільчих процесів, які здійснюються через канали оподаткування і дотування продукції різних галузей.

Прямий вплив на рівень цін справляють також деякі монетарні важелі впливу, зокрема, відсоткова ставка за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання, вартість послуг фінансово-кредитних установ, банків, страхових і лізингових компаній, інвестиційних фондів тощо. Звісно що найбільш відчутний вплив на рівень цін у різних галузях економіки здійснює відсоткова ставка як вартість позичених коштів, залучених підприємствами реального сектора для поповнення обігових коштів та здійснення капіталовкладень. У період кризових явищ та нестабільності ціни грошей як капіталу, ціноутворення на товарному ринку потерпає від дорогих кредитних ресурсів, виступаючи заручником інфляційних очікувань. Як наслідок таких очікувань — формування банками короткотермінових та дорогих кредитних портфелів, що у свою чергу, призводить до здорожчання продукції, виробленої з залученням для здійснення господарської діяльності таких кредитних ресурсів. В цілому, висока ціна кредиту стримує його широке використання суб'єктами господарювання, гальмує інвестиційні процеси, що за ланцюговою реакцією зижує темпи економічного розвитку.

Якщо розглядати відсоткову ставку на кредитні ресурси через призму впливу на ціноутворення, то природа її походження швидше має характер економічний, ніж адміністративний, вона формується на ринку позичкових коштів під дією попиту і пропозиції на тимчасово вільні грошові ресурси.

Суб'єкти господарювання, здійснюючи свою виробничу діяльність, періодично стикаються з потребою залучати у користування додаткові кошти, тим самим формуючи поряд з іншими суб'єктами економічної системи попит на кредитні ресурси. В структурі рівноважно-рінкового механізму іншим компонентом, що визначає рівень процентної ставки і впливає на ринкову рівновагу, є пропозиція позичкових коштів, яка утворюється завдяки заощадженням економічних суб'єктів і акумулюється фінансово-кредитною системою. Бідність та певна недовіра до банківської системи суб'єктів господарювання та домашніх господарств створює брак пропозиції тимчасово вільних коштів, що значною мірою впливає на високий рівень відсоткових ставок на вітчизняному кредитному ринку. З одного боку, високі відсоткові ставки здорожчують продукцію національного виробництва, а з іншого, — здешевлюють вироби тих підприємств, які обходяться у виробничому процесі без залучення додаткових коштів, стримуючи таким чином використання кредитних ресурсів в господарській діяльності. Така ситуація не є типовою для розвинутого товарно-грошового господарства, відсутність та висока вартість кредитних ресурсів негативно впливає на загальноекономічний стан держави. Досвід багатьох держав підказує, що включення суми помірних відсоткових виплат за кредитами до собівартості продукції (або на макрорівні — до вартості національного продукту) не є однозначно тільки здорожчуючим фактором. За допомогою кредитних ресурсів прискорюється кругообіг сукупного капіталу, що сприяє підвищенню норми прибутку безпосередніх виробників продукції.

Опосередкований регуляторний вплив на ціноутворення за допомогою бюджетно-монетарних важелів впливу здійснюється через зміни в доходах суб'єктів економічної системи. Отриманий в результаті господарської діяльності дохід формує сукупний попит на товари та послуги, вироблені в самій державі чи імпортовані ззовні. Відмінність бюджетних і монетарних важелів впливу на рівень сукупного доходу, а через нього — на сукупний попит і агрегований рівень цін, полягає у наступному. Отримані власниками виробничих ресурсів доходи, у результаті первинного розподілу національного доходу, в подальшому перерозподіляються через бюджетну систему. Дохід домашніх господарств формується після сплати ними прямих податків та отримання бюджетних трансфертів, оскільки сума податків є значно більшою від суми трансфертів, споживчий попит скорочується на величину чистих прямих податків. Це, в свою чергу, впливає на інвестиційні можливості домашніх господарств, тобто попит підприємств на інвестиційні ресурси також перебуває у зворотній залежності від розміру прямого оподаткування доходів населення.

На відміну від споживчого та інвестиційного попиту населення та підприємств, збільшення прямого податкового навантаження викликає зростання попиту держави на фактори виробництва та кінцеву продукцію реального сектора. Таке зростання можливе тільки до певної межі. Так, згідно з кривою Лаффера надмірне податкове навантаження гальмує розвиток

економіки та підриває стимули до продуктивної господарської діяльності, заганяючи в тінь частину виробництва.

Отже, вплив опосередкованих бюджетних важелів на макроекономічний рівень цін слід розмежовувати залежності від тривалості періоду, впродовж якого відбувається такий вплив. Так, в короткостроковому періоді зміна ставок прямого оподаткування та сум державних трансфертів впливають на перерозподіл коштів між приватним сектором і державним сектором, змінюючи структурний сукупний попит і в кінцевому результаті споживчі ціни, розширюючи чи зменшуючи ринки товарів. У довгостроковій перспективі за допомогою бюджетного перерозподілу держава опосередковано впливає на ціни через механізм зміни сукупної пропозиції, відставання якої від сукупного попиту впливає на підвищення загального рівня цін, і навпаки.

Непряма дія монетарних важелів впливу на ціноутворення характеризується переважно шляхом зміни кількісного показника грошової маси, що перебуває в обігу. Ціни як грошовий еквівалент затрат, понесених у процесі виробництва та реалізації продукції, динамізуються зі швидкістю, наданою темпами зростання грошової маси та відкритістю і адекватністю каналів трансформації монетарних імпульсів в реальний сектор економіки. Шоки сукупного попиту, що виникли внаслідок відносних змін грошової маси індиферентної щодо джерел його походження, при лаговому відставанні сукупної пропозиції від таких змін, пояснюють дію макроекономічного механізму цінових коливань, створюючи підґрунтя для державного регулювання цін з застосуванням важелів грошово-кредитної політики центрального банку держави.

Відокремлений розгляд валутного курсу як монетарного важеля опосередкованого впливу на ціноутворення пояснюється наступними обставинами. По-перше, валютний курс впливає на собівартість продукції, яка виробляється за участю виробничих складових закордонного походження. По-друге, підтримка обмінного курсу національної валюти пов'язана із здійсненням інтервенційних заходів центральним банком на валутному ринку, спричиняючи при значних обсягах купівлі-продажу валюти вплив на ціни аналогічний впливу грошової маси. По-третє, на рівні внутрішніх цін відкритої економіки обов'язково відобразиться зміна цін імпортованих товарів, спричинена коливаннями обмінного курсу національної валюти. По-четверте, курсові очікування, «підігривають» очікування інфляційні, стимулюючи висхідну цінову динаміку пропозиції. Ефективне використання курсового важеля впливу при регулюванні макроекономічного рівня цін є непрямим динамічним засобом впливу, при застосуванні якого слід враховувати також вплив динаміки валутного курсу на цінові коридори певних товарних груп, де відносна вартість імпортованих виробів, що конкурують на вітчизняному ринку, може відіграти роль домінуючого фактора в ціноутворювальних процесах. В цілому за характером походження сучасні механізми курсоутворення є ринковими, навіть коли у формуванні фіксованого обмінного курсу бере активну участь центральний банк як учасник валутного ринку, тому що підтримка валютної

позиції на певному рівні досягається за допомогою інтервенційного впливу на іноземну валюту.

Дефіцит Державного бюджету у первинному походженні як перевищення витрат над доходами не створює безпосереднього тиску на цінову ситуацію і не може вважатися регуляторним важелем ціноутворення. Що стосується дії бюджетоутворюючих складових, то залежності від методів, якими покривається дефіцит, проявляються ті чи інші регуляторні властивості. У випадку, коли дефіцит бюджету держави компенсується кредитами центрального банку, змушуючи його проводити грошову емісію, вплив на ціни здійснюватиметься динамічними засобами через приріст грошової маси в обороті. У випадку, коли уряд для покриття дефіциту здійснює позики на внутрішньому грошовому ринку шляхом емісії державних цінних паперів, ринок буде реагувати на додатковий грошовий попит підвищеннем відсоткової ставки на кредити підприємствам реального сектора економіки, в свою чергу вартість кредитних ресурсів лягає в структуру собівартості товарної продукції, яка виробляється з використанням таких ресурсів. У випадку, коли для покриття бюджетного дефіциту використовуються кошти, залучені за межами держави на зовнішніх фінансових ринках чи у міжнародних фінансових організацій, спочатку на цінову ситуацію діє підвищений курс національної валюти, викликаний залученням ресурсів, здешевлюючи імпортні товари, а при погашенні зовнішньої заборгованості відбувається зворотний рух валютних коштів через скуповування іноземної валюти в експортерів на внутрішньому ринку центральним банком. На першому етапі спостерігається стримуючий ефект на ціни від руху валютних потоків, тоді як на другому грошова маса збільшується, провокуючи інфляційні очікування та підвищення цін.

Висновок. Отже, фінансові важелі державного регулювання споживчих цін включають в себе бюджетні та монетарні важелі, які використовують для прямої та опосередкованої дії на рівень, структуру і динаміку цін в економіці. При прямій дії вплив відбувається на структурні елементи цін, що має початково мікроекономічне спрямування, при опосередкованій дії вплив здійснюється через зміну доходів суб'єктів господарювання і має макроекономічний характер. В умовах трансформації економічної системи в напрямку максимальної відмови від адміністративного впливу на процес досягнення цінової стабільності в країні, найбільш доцільно застосовувати бюджетні та монетарні важелі впливу опосередкованої дії.

Література

1. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1978. — 476 с.
2. Фридман М. Количественная теория денег / Пер. с англ. — М.: Эльф пресс, 1996. — 131 с.
3. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка: Пер. з англ. — К.: Основи, 1995. — 544 с.
4. Пінішко В.С., Мединська Т.В. Ціни і ціноутворення : навч.-метод.посіб. / В.С.Пінішко, Т.В. Мединська – Львів, 2009. – 56 с.

5. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення : навч. посіб. /Я.В. Литвиненко – К. : Вид. центр МАУП, 2010. – 212 с.
6. Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки / М.М. Артус – Тернопіль, 2010. – 54 с.
7. Шкварчук Л.О. Ціноутворення : підручник / Л.О. Шкварчук – К.:Кондор. – 2008. – 460с.
8. Научные основы планового ценообразования: теория и методология / Под ред. В.П.Дьяченко. — М.: Наука, 1968. — 328 с.
9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Соцэкгиз, 1962. — 684 с.
10. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. — Т.1. — М.: Госполитиздат, 1955. — 360 с.

Аннотация

Потребительские цены находятся как объект регулирования на пересечении реального и монетарного секторов экономики. Бюджетные и денежно-кредитные рычаги влияния образуют самостоятельный комплекс в структуре ценообразования регуляторного механизма с характерными специфическими формами воздействия на объект регулирования и в зависимости от точки приложения их можно разделить на прямые и косвенные. Бюджетные рычаги действуют преимущественно административным методом, монетарные касаются в большей степени тех субъектов хозяйствования, которые используют для своей деятельности услуги банковских, кредитных и других финансовых учреждений где стоимость услуг формируется преимущественно под влиянием рыночных факторов. Проведенное исследование показывает что при прямом воздействии финансовых рычагов государственного регулирования воздействие происходит на структурные элементы цен, что изначально имеет микроэкономическое направления, при опосредованном влиянии осуществляется изменение доходов субъектов хозяйствования, и имеет макроэкономический характер.

Ключевые слова: потребительские цены, бюджетные и монетарные рычаги влияния, механизм ценообразования, государственное финансовое регулирование.

Summary

Consumer prices are object of regulation at the intersection of the real and monetary sectors. Budgetary and monetary levers form a separate complex in the pricing structure of the regulatory mechanism characteristic of specific forms influence the object of regulation and, depending on the point of application of them can be divided into direct and indirect. Budgetary instruments are utilized mainly by administrative , monetary relate to a greater degree of economic subjects who use services to business banking, credit and other financial institutions where the cost of services is formed mainly influenced by market factors. The research shows that when the direct actions of state regulation of financial leverage effect occurs in structural

elements price that is initially microeconomic orientation, with actions mediated effect through change in household businesses , and has a macroeconomic nature.

Key words: consumer prices, fiscal and monetary levers, pricing mechanism, public finance management.

Рецензент – к.е.н., доцент Поперечний С.І.